

A LEGRÉGIBB MAGYAR JEZSUITA-DRÁMA.

Iskolai, respektíve jezsuita-drámát a XVII-dik századból nem tudunk fölmutatni. Tudomásunk van róla, hogy a jezsuiták a XVII-dik század elejétől fogva adattak elő ifjaikkal hazánkban darabokat, de e századból tőlük magyar emlékünknem maradt. Kettős örömmel kell tehát fogadnunk minden egyes irodalomtörténeti adatot, a mely vagy arról ad hírt, hogy ekkor és ekkor itt és itt játszottak, vagy pedig egy-egy előadott darabjukat, ha csak vázlatban is mutatja be. A szerencsés véletlen egy ilyen XVII-dik századbéli dráma birtokába juttatott. *Hodinka* Antal dr. nem rég Krasznahorkáról, az Andrásyak levéltárából egy IV. Béla királykori oklevelet kapott, hogy a rongált iratot a maga módja szerint papirosra, hártára huzza, hogy annál tartósabb legyen. Föltűnt azonban neki, hogy az oklevél szokatlanul vastag: vízbe áztatta tehát s íme kitűnt, hogy az oklevél tartósabbá tétel céljából már egyszer, hihetőleg a XVII-dik században, össze volt ragasztva. A fedélből levált összesen 8 darab papiros, melyek közül négyen a szóban forgó emlék van két példányban. A másik négy darab papiros magán levél, s az egyiken rajta áll az 1668-diki évszám. Hogy a mi másolat-dráma koncepczióink szinte ez évből valók, kitűnik a következőkből: 1. a dráma »befejezése«-ben az áll, hogy a magyarok a katolika anyaszentegyháztól »nem sokkal több száz esztendőnél« tértek el; 2., leghatározottabban szól azonban az év mellett a dráma-koncepczió másolatok végén ez a jegyzés: »*Die Venerabilis saCraMentI tertIa JVuII.*« Összeállítva a nagybetűket, lesz: MDCLVV IIII IIII = az az 1668, június 3-a. Mielőtt magukra az iratokra áttérnék, megemlítem, hogy valamikor *Andrássy* Antal volt rozsnyói püspök tulajdonai lehetnek, s így magyarázódik meg, hogy most Krasznahorkán voltak föltalálhatók.

A mi dráma-példányunk egyike se teljes, de egymást egy teljessé egészítik ki. Nézetem szerint tanulók munkái, a kik kivonatot készítettek magoknak, hogy otthon elkészülve tudják, melyik kimenetben miről van a szó. Hogy a két példány két ember írása, az kitűnik nemcsak a betűk írásából, de a helyes írásból is. Az egyik mindég *keresztény*-t ír, a másik *keresztyén*-t; az egyiknél a palatális hangok kettős jegyű alakjainál az y felett

mindég két vonás van, a másiknál semmi. Nyelvtörténetileg nevezetes a »*megtorkol*«: meggyőzni jelentésben: »kiket meg is torkol az Ur Testének valóságos jelenlétele felől.« (V. ö: Nyszót.; ebben az értelemben csak a XVII-dik században használatos még.)

Mindkét szöveget szóról-szóra, betűről-betűre híven adom; az adat értékének megbecsülését pedig irodalmunk történészeire bízom.

A Szentseges Ur Testenek Innepe es Processioja Mellÿet Michol Feleségetül kicsufolt Daud király peldajaban midőn az Vr frigy Szekrennyét a' maga Varasá dűcsősséges processioval be hozná Reg. 6. A Rosnobányai Jesus Tarsasghá Iskolaiba tanulo Nemes jó indulatu Ifjusagh a' keresztények cleibe adott Vr napian

Elől járóban

Az iskolabeli Iffiuságh megh vetvén
az emberi tekintetet készül az Vr napi
szokott Processiora

Első kimenetel

Hallották a' Filisteusok a' kialtas szavát, es meghérték hogÿ az Vr Szekrénÿe jutott uolna a' Sidok Taborába, es

[illegible]

3-ik kimenetel

Vakmérő ítelet, iregység! emberi tekintet, s egýeb úy [val]lasok tarsai (: kiket a' Filisteusok példaznak vala :) [ta]nascsoznak az Vr napia, es Processioja ellen. De az [An]ya Szentegyház buzgóságá, ki ellen nem álhathak a' G . . . kapui Matt. 16. követven a' négy kereszténysegtől szóló halgýománt 2. ad Tessal 2. meg hltalmazza régy sz . . . minden eó dúhossegek, es Tanacsok ell. —

4-ik kimenetel

Vévén Samuel az olajos szaruat
megh ke ni Daidot Jo . . . között
az Israel népe vezérlésére. 1. Reg. 16.

Közben vetés.

Egy Pogannak megh térese arra a keresztény hitre, a k foliamnak[=folyamodnak] minden Nemzetiségek I . . . es a' ki hird . . . tik az egész Vilagon. ad. Rom. 1.

jo indulatul Ifjúsia a' keresztyenek eleibe
adot Vr Napjan

Elől járóban

Az iskolabeli Ifjúság megh üetuen
az Emberj tekintetet készűl az vr napi
szokot processiora

Első kimenetel

Hallottak a Filisteusok a kialszt
szauat és megh érték hogy az vr
Szekrénye iutott Jolna a' Sidok Tabo-
raba, es megh félemlének. 1. Reg. 4.

Második kiménetel.

Es mondának az Azotuli Férfiak a Filisteusokkal ne maradgyon nálunk az Israel [Ist]ene Szekrénye, mert kicsiny az ő keze rajtunk. 1 Reg 1.

Harmadik kimenetel.

Vakmerő Irigység, Emberj tekintet,
s egyéb Vy uallások tár[sai] (kiket a'
Filisteusok peldaznak vala)

[illegible]

nepe vezérlésére ... az Israel

Közben Vetes.

Egy Poganyrak megh terése arra a' keresztyen hitre a' kire foljannak minden nemzet ki hirdettetik az egész uilag . . . Rom 1.

[illegible]

6-dik kimenetel

*Vakmérő ítelet, irigységh, emberi te-
kintet, s egyéb ny Vallások tarsai, (kiket*

Akaruan David kiralý Abidab [?] hazatul a' maga Varosaba visza hozni a' frigý szekrénnýet, Ozanak hirte'en halalan megh indulvan hagya bededom hazana. 2. Reg. 6.

7-dik kimenetel

. . . Szamlallŷa Obededom az Vr
aldasit kikkel aldott . . . megh . . .
Iste' az Vr Szekrennyeért. 2. Reg. 6.

8-dik kimenetel

Az Vr frigỹ szekrénnyet nagỹ Pompas
processioval, es sok uigh ugralással
behozza Varasaba Daid kiralý 2.
Reg. 6.

9-dik kimenetel

Michol kiralne' (: peldazván az Vr
napi processiot ki csufolo uy Valla-
sokat :) kineveti es szemire hannya
Dauídnak *** **

frígy Szekernyő Innepe, es Processioja
rendel, nem gondolvan semmi vő Val-
lások kicsufolasival, kiket meg is torkol-
az Vr Testenek valóságos jelenléte-
felől. Matt. 24. Joan 6. 1. Corint' 11.

Befejezés

Országá, es Nemzeti vesztett szegény
magyar országh látván romlasanak
egyűk okat, hogy a' Szenteses [S]acra-
mentumhoz a' rigy' szent Eleitű
vett aiatossagot . . . elhatta. Megint
a' Catholica Anya szent egiház foli-
modik, a kitűl nem sokkal több száz
esztendőnel az előtt elszakadott. Veuén
tőle uigasztalo jo bisztatast, ha a' régű
szent Magyarok nyömdokat követvén
megh marad a szenteses Vr Testenek
tisztetleiben.

Die Venerabilis sacramenti tertii
IVnII.

Ötödik kimenetel

Az egy üdveztű Catholica Anyaszentegyh. . . (kit Israel nepe vezérlésére választato példáz vala) fel emelj a . . Istenne . . gondviselése a' keresztyének vezérlésére Matt. 16.

Hatodik kimenetel.

[E par szó a másik iratban benn sem volt. Lásd a 3-ik kimenetelt].

Akaruan Daud kiraly Abinadab . . .
a' maga varosaba visza hoznj a' Frigy
Szekreny

[illegible]

Az vr Frigy Szekrenyet nagy Pompas
Processioval es sok uig ugralással be
hozza uarosába David kyrály 2
Reg. 6.

Kilenczedik kimenetel.

Michol kijralyne (peldazvan az vrnapí Processiot ki csufolo Vy vallasokat) ki nevetj és szemire hanya Daidnak az ő uigassagos processioiat. De a' kiraly ne' indul raita 2 Reg 6.

Tizedik kimenetel.

David királyba' peldáztatot keresz-
tyén Catholica Anyaszentegyház Szent-
séges vr [te]stének Vj Testamentombélj
Frigy Szekrénnék innépét es processiot
rendel ne' gondoluan semmi vj vallasok
li Csufoalisalv kiket megh is torkol az
vr Testének valóságos jelenléte . . felől
Matt. 24. Jo . . . 6. 1. Cor. 11.

több 100 Esztendőnél ezelőtt elszakad-
 tot. Vénen töle vigasztalo jo bisztatást,
 ha régi Szent Magyarok nyomdokat
 követhén megh mar . . . a Szentséges
 yr Testének tisztelteiben.

Die Venerabilis sacramenti tertii
IVnII. —

Szóról-szóra közöltük a két kéziratot; ha figyelmesen összehasonlítjuk, arra az eredményre jutunk, hogy mindkettő másolat, csak hogy nem egymás másolatai. Ellene mondana ennek a föltevésnek a két kézirat helyesírása, egymástól való itt-ott szövegbeli eltérése. A kéziratok korára nem lehet kétségünk; bizonyítják ezt a már fölhozott adatok, a melyekhez csatlakozik, hogy a *folymik* és *folyamodik* itt már váltakozva fordul elő. Az utóbbi csak a XVII-dik században bukkanik föl a szemhatáron, míg a *folymik* általános használatú a XVI-dik században egész a XVII-dik elejéig (v. ö. Nyszót); bizonyíthatja a kort a »több esztendőnél« féle szerkezet stb. A korra nézve tehát kétségen fölül áll, hogy emlékeink XVII-dik századbeliek, respektive 1668-ból valók. Más kérdés, vajjon szoros értelemben vett drámával van e dolgunk, vagy pedig csak egyházi misteriummal. Az a tény, hogy az emléket az ifjuság előadta, drámát sejtet velünk, de a megmaradt vázlatból, kivonatból nem tudjuk eldönteni, mikép történt a szereposztás, s a mi fő, mi történt a színpadon. Az emlékek irodalomtörténeti vizsgálatát irodalomtörténészeinkre bízuk. Hisszük, hogy közlésükkel legalább annyit használtunk a litteratúrának, hogy a jezsuitáktól származott magyar dráma emlékek közt ez általunk közlöttet kell addig legrégibbnek tartanunk, míg a véletlen legalább e korból dráma-szöveg birtokába juttat.

Bécs, 1895.

MELICH JÁNOS.

ADATTÁR.

HALOTTI EMLÉKVERS BETHLEN ELEK FÖLÖTT ÉS TÓTFALÚSI KIS MIKLÓS ISMERETLEN MŰVE 1697-BŐL.

Azok előtt, kik hazai történelmünknek egy igen fontos ágával, a családtörténettel foglalkoznak, ismeretes dolog, hogy a régi halotti beszédek, orációk, bucsúztatók az oklevelek mellett ennek egyik legbecselesebb forrását képezik, mivel kortársak írják azokat, kik legtöbbször az elhunyt családjától nyerik adataikat s így feltehető róluk, hogy jól vannak értesülve, de másfelől azért is, mert ezek aztán rendszerint nem elégsznek meg azzal, hogy a meghaltak csupán csak életrajzát adják, hanem kötelességüknek tartják fölmenni a család legelső ismert, vagy sokszor csak képzelt őseiig, ott megfejteni etimologice a nevet, melyet a család visel s aztán innen levezetni a családfát egészen a halottig.¹

A mi halotti emlékkereszetünk, melyet Bethlen Elek fölött mondtak el s a mely 1697-ben Kolozsvárott a Tótfalusi Kis Miklós könyvnyomdáján nyomtatva meg is jelent² s csak néhány példányban maradt

¹ Például csak Zilahi Sebes Andrásnak »A régi *Bethlen háznak* új homályba érkezett szövétnéke 1718.« című művét hozzuk föl, a hol a 6-ik lapon épen a Bethlen családról ez áll: »A Bethlenek első eredeteket ha keressük, az *Atillában*, régi honn lakó magyaroknak, honniaknak királyában, mint első törökökben találjuk meg« s azután mikor Atillától Árpádot leszármaztatta s elmondta, hogy Szent István hugától Saroltától (»Sárola«) származott Marhárd gróf, ettől *Bull*, vagy *Beült*, vagy *Bövíült Lörincz*, ettől *Bethlen*, itt e név etimonját e szavakban adja: »nem úgy a Kanaán földén levő . . . Bethlehem városáról, mint a maga józan s mérsékletes életéről, mely szerint *bezzeg éllen*, rövidebben *be éllen*, annál is rövidebben *bethlenről* nevezett Bethlen adott e napiglan mindenfelé kiágazott nagy Bethlen háznak . . . eredetet.«

² *Czime*: »Kegyefséggel, Betsülettel, közönséges Munkával érdemlett Igasság koronaja, Mellyet a' mindent tudó és az ő idejében jól véghez vivő Izabados és bölts Isteni Tanács a régi Vri Nemzettel fénlő és azt Virtusokkal nyomozó 's illendő étellel ékesgető Nagy Haza Fiának Méltóságos Bethlen Elek urnak, Koronás Királyunk ő Felsége Erdélyi Guberniuma Belső Tanács Úr Hivének, Belső Szólnok Vármegye Fő Ípánnának és Erdély Országá Törvényes Felső Táblája Praesidensének Fejébe tött 1696 Elft. Sz. András Havának 3. Napján. Melly-is a zonMéltóságos Úrnak érdemlett fenn maradandó nagy Emlekezetire Magyar Verseken közönségelsé tétetett a Nagy-Enyedi Collegiumban. Kolosváratt, Nyomtatott M. Tótfalusi K. Miklós által 4-r. 16 lap. Mellette külön címlapon: »Ehez adattatik egy közönséges Halotti Oratio . . . (lásd 337 lap.)« Terjedelme 8 lap. Először említve Magyar Könyv-Szemle. 1882. 92 l.)

fenn, alak és tárgyalási mód tekintetében elüt ugyan ezektől, a mennyiben nem terjeszkedik ki az elhunynak őseire, családfájára, de azért nem kevésbé becses történeti, sőt a mennyiben Bethlen Elek író is volt, irodalomtörténeti szempontból is. Szerzőnknek ugyanis az által, hogy csak a meghalt életére szorítkozik, több tere jut fölemlíteni annak minden nevezetesebb mozzanatát: neveltetését, irodalmi foglalkozását s terveit, családi viszonyait stb.;¹ a melyeket egy történeti szerepet játszott férfinál mind érdekes tudnunk. Elmarad a hosszas bucsúztatás is »az összes rokonoktól,« »minden rendű és rangú atyafiaktól és ismerősöktől,« a mi pedig rendszerint az egésznek legalább is felét képezi, azért aztán nem is oly unalmas, mint az ilyenmű termékek szoktak lenni.

Növeli érdekességét, sőt mondhatjuk az e nemű termékeknek fölé emeli s valóban becsessé teszi az az elegiakus színezet, mely akkor ömlik el rajta, az a hazafiui fájdalom, melynek akkor ad kifejezést, midőn Erdély korabeli szomorú állapotáról beszél. Ez ország képe ekkor csakugyan szomorú látványt nyújtott a szemlélőnek. Politikai önállóságának sírja szélén állott. Német, török, magyar egyaránt versengtek birtoklásáért s a főuralomért; főurai pártokra oszlottak, ki a török, ki a német vagy a magyar felkelők pártján állott; mások semlegesek maradtak s a zavarosban igyekeztek halászni. E szomorú jelenségnek nyújtja hű képét a mi műünk is, különösen a végső részben. És itt valósággal korrajzzá lesz. Megérezzük rajta, hogy a szerző látta, tanuja volt, tapasztalásból tudja azt, a mit elmond, valamint azt is, hogy fáj neki, hogy hazájáról ilyeneket kell mondania. Sőt meg is kísérti, hogy segítsen valamit a dolgon, ha tettel nem, legalább szóval, intéssel, fenyegetéssel; a régi próféták helyzetébe képzele bele magát, kik hazafiui missziót is teljesítettek s mint ilyen kemény fenyegetést ad a Mennyei Dekretom szájába a pártoskodók ellen. Valóban, az ily leírások:

»Öszvegyűltök, szolgál de ki-ki magának,
Közönséges haszna nincs benne hazának
Törvényeket irtok, de melyek használnak
Egynehánytok maga feltett szándékának.
Mínhogy rossz a dolog, azon öszvevesztek,
Hogy egyaránt nem jut, egymást üldözitek;
Gyűlés után gyűlést különösen tészték,
Ott egymásra törtök, szakadoztok, vesztek.«

¹ Életére vonatkozólag forrásul szolgálhatnak: *Levelei* özv. Dániel Istvánnéhoz. (»A vargyasi Dániel család közpályán és magánéletben. Szerk. Vajda E. Budapest. 1894.« című műben a 255—58., 260—1., 263—4. 267. 270. számú levelek) *Történelmi Tár* XX. 110—2. és 147 l. Elővigyázattal használandó: *Bethlen Miklós Önéletírása* (I. kötet: 145, 441., 461., 541., 545—6. II. kötet: 22., 105., 106., 122., 140., 147., 148., 156., 161., 234., 242 stb. lapokon). *Életrajzát* megírták: *Benkő J.* a Bethlen Farkas tört. műveinek V. kötetéhez írt előszóban (»Wolff. Bethlen, Historia de rebus Transsilvanicis. Tom. I—VI. Cibirii 1782—93.« V. kötet. Előszó 26—8 lap.) *Nagy Iván* Magy. csal. II. 78—9. l. legújabbban legbővebben *gr. Lázár Miklós* »Erdély főispánjai 1540—1711. Bpest. 1889« című, *Torma K.* becses adalékaival bővített művében, mely eredetileg a »Századok« 1887—9-ik évfolyamaiban jelent meg, a 172—3 és 226. lapokon.

magokon hordják a korhűség jellegét; meglátszik rajtok, hogy az életből vannak véve, s minden nagyítás vagy kiszínezés nélkül csak a valót tárják föl. S az ily intések:

»Tanulj jobb nemzettől, vedd rendbe magadat,
Viseld szeretettel minden dolgaidd;
Kösd össze, hogy el ne törjék, nyilaidat,
Melyet külön minden szegdelhet és ronthat.

Tanulj példáidon Erdély s ébredjél fel,
Hosszas szunnyadásból szemeidet nyisd fel.«

elárulják, hogy nem pusztá frázisok, hanem olyan hazafinak a lelke meggyőződéséből származó szavai, ki nagyon jól látta, hogy hol rejlik a baj, az orvosságot is helyesen tudta ellene s ajánlotta volna lelke egész hevével . . .

A mű szerzőjéről nincs tudomásunk. A cím ezen szavai: »közön-ségessé tétetett a nagy-enyedi collegiumban« nem a szerzősége, inkább annak a gyászünnepegy alkalmával való elmondására vonatkoznak. Talán nem csalódunk, ha abból, hogy T. Kis Miklós művével együtt, egy kötetben jelent meg, valószínűnek tartjuk, hogy ezt is maga Tótfalusi Kis írta. Ha ugyanis figyelembe vesszük az ő életviszonyait, különösen pedig azt, hogy épen a papok és professzorok üldözték helyesírási ujtásaiért, továbbá hogy kortársai egyáltalában nem akarták többre nézni mesteremberről,¹ mint erről a kolozsvári consistoriumhoz benyújtott panaszlevelében keservesen panaszkodik, úgy hogy a consistorium maga is szükségesnek látta az akadémikus tanulókat gyűléshatározattal utasítani a kellő tisztelet megadására²: nehéz elhinnünk, hogy egy pap vagy professzor — mert ezek voltak rendesen ilyenmő művek szerzői — kiadta volna művét egy hozzá még perhorreszkált »mesterember« halotti orációjával egy társaságban, hogy úgymondjuk, jó hirneve érdekében sem tehette ezt; Tótfalusi különben is gyakorlott verselő volt, legalább erre mutat a szinte ez évben megjelent »*Erdély siralmas panasza*« című versezete, mely fölfogás és előadási mód tekintetében is hasonlít hozzá, nem is említve, hogy az Erdély állapota felett való kesergést itt is megtaláljuk; ezenkívül a vele együttesen kiadott Halotti orációhoz gondolatmenet és színezet tekintetében oly hasonlóságot mutat, melyet nem lehet pusztán a tárgy rokonságából kimagyaroznunk.

Ezután folytatólagos ívjegyzéssel egy másik mű következik e cím-

¹ Bethlen Miklós is e néven említi Önéletir. II. 228 l. Tótfalusi mindig tiltakozott ez ellen.

² »Hazájához, Nemzetéhez kivált vallásához kilátzó buzgóságát azzal remunerálljuk, hogy becsületire ezután jobban igyekezzünk és úgy disponálunk, hogy őt esztendőktől fogva lejött Academicusok tartozzanak neki adalni in omnibus Conversationibus, annál inkább azok, kik ezután lejönnek, excepto ha ki Professorságra vagy esperességre promoveáldik« »Az intézkedés e része a Tótfalusival mint mesteremberrel szemben felvett lenéző modor ellen irányul« jegyzi meg erre vonatkozólag Gyalui Farkas. Erd. Muz. VIII. 548—9 l.

mel: »Ehez adattatik egy közönséges halotti oratio, melyet hajdan e házában egy néminémű halotti alkalmatosságra készített volt; mostan pedig, hogy e könyvetske tellyesebb lenne, alítván egyszersmind, hogy nem léssen unalmas és haszontalan az olvasóknak, kiknek Isten sziveket arra birta, hogy e veszedelmes szeretetű világnak megismerésére s únására való okokról értekezzenek, közönségessé tölt M. Tótfalusi Kis Miklós. Nyomtatattott Kolozsváratt, 1697. eszt.« E művet érdekessé teszi előttünk az a körülmény, hogy *Tótfalusi Kis Miklósnak*, e zaklatott életű tudós könyvnyomtatónknak¹ e téren való működését eddig nem ismertük s azt hisszük, hogy ez okból, habár czíme régebben közölve volt is, joggal adjuk ki most úgy, mint ismeretlen művet, melyet tudtommal egyetlen életrajzíró sem említ föl s a közönség sem ismer, mintegy ez által is föl akarván rá hivni a figyelmet. Annak lehetőségére, hogy ő ilyen művet is írt, eddig talán nem is gondoltunk. Pedig abból, hogy épen papok és tanárok nézték le s gondolkoztak kicsinyesen működéséről, mintegy természetesen következett, ha meg akarta nekik mutatni, hogy ő, a ki Nagy-Enyeden theológiát is végzett s tulajdonképen külföldre is a végből ment, hogy ott magát papnak vagy tanárnak képezze ki s csak mintegy mellékfoglalkozásként ügyeljen föl a biblia nyomtatására: ² tudna az egyházi irodalom terén is működni s ért az ez időben nagyon keresett s ebből folyólag kiválóan kultivált műfaj, a halotti oráció írásához is. De elmondásra nem volt szánva s nem is lép föl oly igényekkel. Ez fejti meg azt is, hogy miért mozog oly általánosságban s miért tér el annyira az e műfajnál szokásos tárgyalási módtól. Az orációtól megvárta a hallgatóság, hogy ne csak tanulságos, hanem érdekes is legyen s a stil meglehetősen virágos, metaforákkal, metonimiákkal gazdagon megrakva; pl. az ily mondatok: »... az Isten folyóvíze mellett nőtt nevededett lelki

¹ *Tótfalusi K. M. életére nézve forrásul* szolgálnak: *Saját művei: Apologia Bibliorum*. Claudiopoli, 1697 (Ennek III. részét, mely az orthographiáról tárgyal, kiadta Toldi F. *Corpus Grammaticorum* 1866. 605—660 l.). *Síralmas panasz*. Kolozsvár 1697. (Ujabban kiadta Gyalui F. Kolozsvár 1892.) *Maga Személyének ... Mentsége*. Kol. 1698. *Retractioja és egy levele* Pápai Pariz F.-nél Erd. Féniks 27. és 36. jegyzet. Erd. Prot. közlöny 1875. 6. szám. — *Levele* Teleki Mihályhoz és Tofeushoz. Közli Szilágyi S. Erd. Prot. Közl. 1880. 2—4. sz. *Panaszoló irata* a kolozsvári consistoriumhoz, a reá adott válaszszal Gyalui F. közleménye Erd. Múzeum VIII. 1891. 546—9. l. — *Végrendelete* 1702. febr. 17-ről. Közli Barabás Samu. Irodalomtört. közl. II. 1892. 109—111. l. Továbbá: *Halotti Beszéd*ek *Tótfalusi K. M.* felett Kol. 1702. — *Bethlen Miklós* Önéletírása II. 228—9. l. — *Életrajzát* megírta kortársa *Pápai Pariz Ferencz* versekben. Megjelent »Élet képe« czímen 1702. Ujra kiadta *Bod*, »Erdélyi Féniks *Tótfalusi Kis Miklós*« czímen 1767. — *Bod*, Athenas 300—303. l. *Smirnai Sz. Politikápus*, 132—3., 151., 152. l. *Szent Biblia hist.* Szeben 1748. 156—166. l. Ujabbán: *Szilágyi Sándor*, Erdély irodalomtörténetében. Bud. Szemle IV. 1858. 225., 227. l. *Bölvös Lajos*: Vasárnapi Ujság 1870. 13. sz. Ballagi A. A magyar nyomdászat tört. fejlődése, 100—7 l. Figyelő 1871. 11. *Dr. Csernátoni Gyula*: Erd. Múzeum VIII. 1891. 35. kk. mely azóta ez évben külön is megjelent *Egyes adatok* ezeken kívül elszórva a vele érintkezésben állott férfiak életrajzában, mint pl. *Koncz Józseftől*, Tofeus M. élete. Kol. 1893. 33., 37. l. stb.

² ... »Onnan indult (t. i. Fogarásról) Hollandiába 350 tallérral, hogy tanuljon az Akadémián is, és a Hollandiában nyomtatandó magyar bibliának legyen correctora.« Pápai Pariz — Bod: Erd. Féniks, 26. jegyzet.

előfán, úgymint a jó lelkiismerettel zöldellő igaz hitnek fáján az Isten régi jámbor vinczelléri különb-különbféle idvösséges gyümölcsöket, mint megannyi aranyalmákat mutogatnak ki minékünk a szentírásnak gyönyörű kertében...» még nem is a legvirágosabbak közé tartoztak. Idézeteknek, tanulságos, olykor meglepő elbeszéléseknek vagy hasonlatoknak, — melyeket rendszerint a biblia mellett a klasszikus írók műveiből vettek át — nem volt szabad hiányozni, az azután nem volt baj, ha Isten Thezeüsszel volt is párhuzamba állítva, azon a jogon, mert mindkettő az ügyefogyottak pártfogója, vagy ha a hasonlatnak nem minden része ütött is ki előnyösen, mint pl. ebben: »ha az Isten nagy terhet vet is ránk ottan ottan megkönnyebbíti, mint az útonjáró az ő szamaráról a vendégfogadóba jutván levészi a tele zsákot.« Beszélni lehetett benne a »scythiai eleinkkel sógorságos amazonokról,« szintúgy mint az »Agamemnon leányáról, Iphigeniáról, a ki kétségkívül nem más, hanem Iephtigenia, épen a [bibliai] Iephte fejedelem egyetlen egy szerelmes leánya, az ő példájáról varván himet a fabulás régiség...« stb.¹

A Tótfalusi Kis M. orációjában semmi sincs a mi ezekhez csak távolról is hasonlítani, de a ő beteges s a világgal meghasonlott kedélyállapota nem is volt alkalmas ilyenek írására; jobban illett ahhoz a »veszedelmes szeretetű világnak unására való okokról« értekezni; ehhez saját életében is elég »okokat« talált s talán némi megkönnyebbülést és vigasztalást is keresett abban, hogy érzelmeit ily úton kifejezésre juttassa. De aligha csalódunk, ha azt állítjuk, hogy e műve kiadásával csak ellenségei számát szaporította, s ez is egyik ok lehetett, a miért azok oly elkeseredetten üldözték, mert bizonyára nem jó szemmel nézték, ha valaki hivatva vagy hivatlanul az ő működési terőkre csapott át.

Végül megemlítjük, hogy mindkét művet betűhíven közöljük hogy a T. Kis Miklós helyesírási sajátosságait szemléltethessük.

Játék szerző² Pólus Athénában régen

Mestersége szerint midőn volna ezen,
Mint adná ki a Bút mennél jelesebben,
Mennél hathatósban s világos tükörben;

Történék ez: szintén akkor egy szép fia,
Midőn másra gondgya, véletlen meghala,
A kinek halálát keserülvén Attya,
Játékát fordítá ottan valóságra.

¹ Idézeteinket a »Temetési pompá«-ból (118., 158., 180., 181. l.) s a Vesselényi Susánna felett tartott Halotti orációból (1739) vettük, de találhat az olvasó hasonlókat feles számmal bármelyik XVII- vagy XVIII-ik századbeli orációban.

² Játékszerző = színész. Egyuttal fölemlítjük, noha legfeljebb csak annyiban érdekel bennünket, mivel némi tájékozást nyújt affelől, hogy honnan is szedték hasonlataikat az ily irányú művekhez, hogy az itt említett Pólus nevű athéni tragikus színészről Plutarchos szól (Demosthenes 28.)

Mert fia holt testét koporsóba tévé,
 Azt pedig más senki eszébe sem vevé,
 E koporsót theátrumra kitéteté,
 És a játékszerző maga üle mellé.
 Tsudálják mit akar, fel-szóval kezd sírni,
 Sűrű könyhullással orcáját ásztatni:
 És így mind halottján tisztét véghez viszi,
 Mind a Bút a népnek tükörben ki-tészi.
 Erdély Országa is szintén így nem régen,
 Bajait czirkálni midőn gyúlne egyben,
 Szent-András havában, szokott Székes helyben
 Való Búját érzi jó Praesidensében.
 Itt e jeles Urnak ez vala fő czélja,
 Régiség tudásból meszsze látó gondgya,
 ERDÉLY Orzágnak, hogy azt mutogassa,
 Miben lehet, s miben orvoslódgyék Búja.
 Hogy orvosolhassa, nyavalyát keres fel
 Mint jó Orvos tiszt, hogy ott vehesse-fel
 A dolgot, a honnan rendi távozott-el;
 Orvoslani osztán mert azon nyomon kell.
 Midőn pedig ebben oly serényen munkás,
 Kinek inkább fájna, mert ő vala nem más,
 Irigy halál hasznos eszköznek vermet ás,
 Munka félben marad; mit tehet, lássa más.
 Mert mikor napestig fáradsága után
 Leült volna, s testnek erőt venni kíván
 Nagy felei között, utolsó vacsorán,¹
 Égből illy Decretum szólította meg mondván:
 Elég eddig jó Úr, ne fáraszd magadat,
 Mert nem éred még el fel-tött szándékokat,
 Magad hűségeddel meg-tartod magadat;
 Bizonytalanságban de hagyod Hazádat.
 Nem léssz már műhelye epesztő bánatnak,
 Eleget fáradtál, mi haszna volt annak?

¹ Szaniszló Zsigmond ezt írja erre vonatkozólag: [1696] »November. Fejérváratt az ország gyűlésében egy este semmi gondja, nyavalyája nem levén praesidens Bethlen Elek uramnak. az gubernator asztalánál vacsora felett ültötte meg a gutta, négy óra alatt meg is holt.« Szaniszló Zs. Naplói. Közli Torma K. Történelmi tár. 1890. 96 l. V. ö. azzal, a mit Cserei Mihály mond: »1697. febr. 26. Ebédre Segesvárra, onnan estvére Keresdre, Bethlen Elek temetésére.« Tört. tár 1893. 244 l.

Mi volt foganattya sok jó tanátsidnak,
 Mellyekkel halálíg szolgáltál Hazádnak?
 Munkás, tsendes, józan életeddel példát
 Sokszor adtál ugyan; de nem láttuk mássát,
 Ültél, költél, öttél, elméd gondolattyát
 Beszéllette nyelved, s kevés vötte hasznát.
 Hijába-valóság nem kellett Szent Jóbbal,
 Miveltetted földeidet Serranussal,
 Nem kellett a pompa régi Curiussal,
 Jó rendet szerettél a jámbor Catóval,
 Nem vala olyan rend, mely tőled nem tanólt,
 Két nemből, vén s ifju, ha akarattya vólt,
 Minden Tisztyek aránt elméd tanátsal folyt,
 Mely után oktató nyelved tudományt szólt.
 Te voltál táblája régi Czimereknek,
 Voltál laistroma a Nemzet jó rendinek,
 El-mult Familiák pólczain elmédnek,
 Egymásután rendel hiba nélkül ültek.¹
 Ezt ez URNAK nem szerzették Mesterei,
 Sem nagy Uri Attya rá sok költései,
 Nem lehetett ebben, mint árvának, részi;
 Egyedül magára kellett szorulni.
 Nem járt Országokat soha tudományért,
 Sok olvasásokat kellett tenni azért;
 És így Hazájában ő arra is el-ért,
 A mihez költséges járással más nem fért.
 Mind Schólát, mind Udvar t házánál tanult ki,²
 Meg-látta azokat elméjének éli,

¹ Összeállította a Bethlen-család genealogiáját. Említi Bethlen Miklós (Önéletírása I. 145 l.) »Tovább nem genealogizálok, azt a szegény Bethlen Elek elég szépen kicsinálta a régi levelekből.« Ezt dolgozta bele Zilahy Sebes András Bethlen László felett tartott Oratiojába. Említi Nagy Iván is II. 78. l. De hihetőleg kéziratban maradt s elkallódott. (V. ö. Kővári: Erdély nev. családai 1854. 37 l., a ki szerint nyomtatásban is megjelent.) Az alábbi sorok ugyan arra is engednek következtetni, hogy ezenkívül nagyobb genealogiai munkát is írt a magyar családokról, s történelmü művet a magyar szokásokról, intézményekről stb., hacsak Eleket össze nem téveszti itt az író Farkassal, kinek történelmi művét az általa berendeztetett keresdi nyomdában 1683-ban ő kezdette meg nyomtatni s ki is nyomatta a 832. lapig, a mikor a Tököli Erdélybe való betörése azt 1690. félbeszakította: Szabó K. RMK. II. 553 l. Bod. Athenás 42 l.

² Ezzel megegyezik az, a mit gr. Lázár Miklós idéz Bethlen Miklós Önéletírásából: »Otthon tanította az anyja imigy-amugy,« ellenmondani látszik 15-én az, a mit Bethlen Elek maga ír özv. Dániel Istvánnának egy 1690. szept.

Mi legyen a dolog mind benn s mind oda ki
 Minek mi törvénye, mi disze s mi rendi.
 Régiektől tanult, s néma mesterektől,
 Megrakta elméjét ama sok könyvekből,
 Ezek segítették céljára egyedül,
 Munkájára szállott áldás onnan fellyül.
 Elé rakott innen sok száz esztendőket,
 Szem elibe hozta a régi időket,
 Régen eltemetett Magyar Ur neveket
 Az ujjain elő számlálhatta őket.
 A mi nagyobb, beszéllette szokásokat
 Magok viselését, szavok járásokat.
 Házokat, s kedvesebb s drágább marhájokat,
 Házasságok által elágazásokat.
 Régi fejedelminknek úgy tudta Udvarát,
 Szolgáiknak rendit, étkeit, pompáját,
 Öltözetit s minden alkalmatosságát
 Tsak úgy hozta elő, mint a maga Házát.
 Ebben hala meg is, azt számlálja vala,
 Hány száz volna régi Uri familia
 Nála feljegyezve, kinek mi nálunk ma
 Sem hire, sem neve, sem egy maradéka.
 Sőt látván, hogy némelly unalommal hallja
 E régi dolgokat, ugyan protestála,
 Mondván, holtom után nem lesz számlálója
 Tsak így is ezeknek, 'a mint én mondom ma.
 Ez Hazának baját viselő Tanáttsa,
 Tizenkét kövekkal tündöklő Korona,
 Bethlen Elek vala ennek Smaragdussa.
 Smaragd kő címere ő vala és haszna.
 Smaragd kőről írják, hogy elmét erősít,
 A szem aránt pedig látást ugyan újjít,
 Smaragdi erődről nagy elméd bizonyít,
 Szem gyönyörködtetést Sirásod erősít.
 Mert nem vala elég, hogy tsak magad tudnál,
 Nemzeted javára nagy Munkát fogadál,

neki Fogarason kelt levelében: »Ha az Isten betegséget bocsátott rám, mit
 tehetek róla? *mert bizony soha iskolában is beleggé nem lélttem magam.*«
 (Gr, Lázár M. Erdély főispánjai 172 l. A Vargyasi Dániel család 424 l.)

Mellyet költségeden írásban ki-adnál,
 Mely táblán magad is régiekkel laknál.
 Mert mit ér az arany, míg vagyon Bányába
 Setétben s kelletlen falakban takarva?
 Kit gyönyörködtethet, míg nem jó világra
 Pusztá kietlenben kelletlen Musika?
 Régen várta Magyar ezt a drága kintset;
 De senki nem vött le lud tolról bilintset,
 Illy hasznos munkára hogy nyitna kilintset
 S végre ütne reá fejező petsétet.
 Te voltál egyedül, kitől ezt várhatta
 Régi fényét porban néző Magyar Haza,
 Kinek már seprején ez vigasztalása,
 Hogy elei sorsa nem így vólt valaha.
 Vespasianusnak jó Császárnak társa,
 Munkás étetteddel valál nyomozója;
 Nem ülhetél otthon vagy úton hijába,
 Elmédnek mindenkor köz haszon vólt dolga.
 Mikoron ez Császárt intenék Hivei,
 Hogy beteg ágyában szünnének gondgyai,
 Köz oktatásokra ez volt feleleti:
 Fenn-állva kell a jó Császárnak meghalni.
 Minden keresztyénnek ugyan ez a tiszti,
 Van ő-r-álló helye, mellyről kell vigyázni,
 Mert ha magán kül nints, Országa ez néki,
 Ha maga életét számba s 'rendbe vészi.
 A Sidók panaszsa, nints jövendő mondó:
 Most Erdélyben telik, oda az uj és ó,
 Elme tárházából kintset elő rakó
 És minden Casusra példával oktató.
 Az elme attól függ, a mit belé raknak,
 Azt kérhetik tőle, a mit oda adnak;
 Mert ezt mind teheted szemetes kosárnak,
 Mind arany és drága gyöngy mives ládának.
 Egy képiro egyszer egy enyésző Napot
 Ira le s utánna egy felleg darabot,
 Ezt írván felibe: A ki az elmúltot
 Nem ismérte, nézze az utánna valót.
 Elsőt másodikbul könnyű megismérni;

Sokszor hólta után szokta megsiratni,
 Sőt a körmével is nem szánná kivájni,
 Kit életében ember nem szokott betsülni.
 BETHLEN ELEK Úr itt szóm bizonyítója,
 Kinek élete is kellemetes vala;
 De hogy drágább lészen hólta után java,
 S betesebb érdeme, azt minden megláttya.
 Igaz Atya valál, s Anya helyett Dajka,
 Ezt árva gyermekid sorsa bizonyította,
 Ezent szólja nem egy árva atyádfia,
 Kiknek nagy Tutorok száll koporsóba ma.¹
 Mi légyen a tisztí a jó Tutoroknak,
 Elég tükör erre példája ez Úrnak,
 Nem fogyatta maradt javait árváknak,
 Sőt nevelte s készen juttatta azoknak.
 Viseltél Tisztet is;² de nem úgy mint sokak,
 Kiknek tsak gyapja kell a szegény juhoknak,
 Kik Tisztet viselni nem köz jóért szoktak:
 Sőt köz jót vesztenek, hogy magok hízzanak.
 Ollyanok ám ezek, mint a beteges lép,
 Maga felfuvódik; de elszárad a nép,
 Sok szegényen alig vagyon emberi kép,
 El kell sorvadniok, mert fő Tiszt háza ép.
 Nem vólt tereh ennek késérő serege,
 A szegénység javát azokkal nem élte,
 Szükséges emberből állott a tseléde,
 Szükség felett semmi nem kellett nékie.
 Isten áldásával teli vólt a háza,
 Nem vólt feleinek ezzel vér szípója,
 Szomszédit terhelő nem vólt barátsága,
 És nem járt pászmánként az átok utánna.
 Utálta a lelke Farahó Tiszteit,
 Nem kettőztette meg Izráel tégláit;

¹ A Bethlen Farkas kancellár és történetíró († 1679) gyermekeit Bethlen Elek neveltette föl. Fiáról Lászlóról azt mondja Z. Sebes András a fölőtte tartott halotti beszédben: »... jóllehet édes atyja s anyja hólta után árvaságra maradt, mindazáltal édes atyja helyett Istentől adattatott édes atyja, tutora s bátyja *Bethlen Elek* uam házában gyenge korában .. taníttatott.« (Z. Sebes András i. műve 12. l.)

² Belső-Szolnok megye főispánja, majd tanácsos és országos elnök (prae-sidens) volt s hivatalait egész haláláig viselte. (Bethlen M. II, 234 l. gr Lázár M. id, m, 172—3. és 226. lap.)

Hogy-ha valakinek valamit végbe vitt,
Nem vigyázta szeme mente alatt mit vitt.
Eleid fészkeivel jól megelégedtél,
Mesterséges színnel ott nem terjeszkedtél;
Ígye-fogyott árva után nem leskődtél,
Hogy igyét fel-vévén javával töltöznél.
Kezed nem emelted a nyomorításra,
Özvegynék, árvának nem terhelhet átka;
Nints kő erőszakkal a faladba rakva,
Nem igaz jus miá hogy onnan ki sirna.
Édes attyok vóltál szegény jobbágyidnak,
Nem tartottad őket pénzen vött raboknak;
Dolgoztak, de meg vólt határa dolgoknak,
Nem vötted el minden erejét azoknak.
Károkban s bajokban segítetted készen,
Oltalmaztad minden erőszakos ellen,
Ha békességeket szerezhetted pénzen,
Könyörültél még abból is szegényeken.
El-alhattál volna emberid ölében,
Oly-igen szerettek, akarmelly mezőben,
Vólt jóvóltod nálok olyan betsületben.
Hogy semmi ártalom nem lelt volna ingyen.
Ezek már sok jódért semmit nem adhatnak,
Néznek koporsódra, siratva kívánnak,
A földet is rajtad kívánnák áldottnak,
Hol száraz tetemid bé-takaríttatnak.
Senki itt nem vádol, azért bátran mehetsz,
Semmivel nem terhel, tsendes szível lehetsz,
Világ Bírójátúl irtózva nem félhetsz;
Hogy szerettek, arról bizonytságot tehetsz.
Istenéhez szokott bátor s kész elméje,
Kit mindenkoron várt, kész ahoz mennie;
Noha neveletlen gyermeki ideje
Mint jó Atyát nem kevésbé késérhette.
Nints is oly bátor szív, mellyet meg nem hathat
Elmaradó magzatiról a gondolat;
Nints oly nemes elme, kit nem tántoríthat
Holta után rajtok forgandó állapot.
Melly háznál gyermek van, több a gyönyörködés,

De mellette még több azt féltő gyötrődés,
 Kinek gyermeke nints, ott mulatság kevés,
 De baja sints semmi, nints érték epedés.
 Kivált BETHLEN ELEK egyetlen egy fia ¹
 Kinek nevelése nem utolsó gondgya,
 Ez időben inkább, melynek állapottya
 Minden rendekben nagyon fel-fordulva.
 Tudgya s keserűli árváinak sorsát,
 Tudgya jó Tútornak igen ritka vóltát,
 Maga példájával de biztatta magát,
 Talám hűségének lesz ki adgya mását.
 Móses által Isten parancsolta vala :
 Ha ki a fészekben madarat találna,
 Fészekből fiait bátor ki-hordaná,
 Az annyát azokkal együtt ne bántaná,
 Vissza-fordult kasza a te dolgod Halál :
 Elsőben e Házban az Anyához nyúlál,
 Az után hirtelen Atyától meg fosztál,
 Magokra erőtlen magzatokat hagyál.
 Akár-mikor is tsak nyomorult az árva,
 De nem tagadhatni, hogy nehezebb néha,
 Főképen ez időnk mostohaságába,
 Holott az embernek ember a farkassa.
 Hagyhattál utánnad szép Uri értéket,
 Mellyel gyermekidnek tennék szükségeket ;
 Vajha hagytlál volna e mellett hűséget,
 Árván szánakozó, szerető elméket.
 Másképpen is ilyen megveszett világban,
 A hol a jó dolog nem megyen példában,
 Nehéz a nevelés : mert lakunk sár-házban,
 Melly minket tsak földre nyom önnön magában,
 Szem kell itt, fül kell itt, kell serény vigyázás,
 Hűséggel erő kell és okos dorgálás,
 Hogy se keménységgel ne légyen fajulás,
 Sem nagy kedvezéssel kár-tevő puhulás.

¹ György nevű fia korán elhalt. Leányai : Kata, Anna, Klára, Zsófia, Elek később gr. Pekri Katát a Rákóczy-felkeléskor nagy szerepet játszott gr. Pekri Lőrincz († 1709) leányát vette nőül s ivadékaiban él a család napjainkban is,

Tsuda dolog ez is, a mikorra napot
 Tött volna fiának vitetni Tanitót,
 Azon nap készíté szomorú koporsót,
 Melly bé rekesztené ez atyai gondot.
 Jelentette Isten, hogy magának hagyta
 Ezt a gondviselést, Ő léssen az Attya.
 Óh boldog árvaság, melynek pártfogója,
 Ki könyörülni tud, s ki árváknak Attya!
 Az ember tsak ember, a hatalmasabb is,
 Nintsen oly Méltóság, a meszszebb főnlő is,
 Mellyben reménségünk lehessen meddig is
 Tsak nád szál, nem bir meg, eltörik maga is.
 Gonoszbul is Isten tud jókat ki-hozni,
 A nyomoruságbul jó schólát csinálni,
 Annak leczkéivel, mint gyakran láthatni,
 Eszes, kegyes, tsendes elméket formálni.
 Sok jó elmét vesztett meg a könnyen-tartás,
 Sokat délczeggé tött az utánna-járás,
 Puha betegessé a sok válogatás,
 Embertelenekké szájára botsátás.
 A gonosz szerentse orvosa lelkünknek,
 Mert letöri szarvát a vakmerőségnek,
 Megnyitja szemeket a vak kevélyeknek,
 Kiknek jó intések soha nem kellettek.
 De a jó szerentse ad tsak mind roszt okot,
 Felfujja mi bennünk a rossz kívánságot,
 Nem fogadgya könnyen a józan tanátsot,
 Intő veszsző helyén nyujt ez mind kalátsot.
 Kik Istent szeretik, mindenek azoknak
 Vagy lelki vagy testi javokra szolgálnak.
 Hány, láttyuk, a szélvész; de használ sajkánknak,
 Mert ugyan tsak viszi szélihez a partnak.
 Sőt ugyan azt mondom, a szélvészekben is
 Partot lél a lélek, míg partra nem jut is,
 Mindenütt jelen van, a ki őrizi ott is.
 Az isteni erő, a habok között is.
 Nem vólt erre méltó e mostani világ,
 Kinek szövetsége mást tsaló* hazugság,

Barátsága színes, ingó, mint romlott ág,
Eltörik alatta valaki reá hág.

Mikor azért ez rá méltatlan világba
Igy gyötrődnek, mint Lót kelletlen várásba,
Elküldte az Isten, eljőve Angyala,
Hogy megfáradt lelke pihenést venne ma.

Elérkezék sárga lován Libitina
De kit ékesgetett, nem hallgat Minerva,
Érdemlett jó híre nem halhat meg soha,
Meggzólal felőle a maradék szája.

Koronás Királyunk Personalisának
Sokszor jut eszébe GUBERNÁTOR Urnak,
Kinél jó tanátsi becsületben voltak;
Igaz hű emberek mert kevesen vannak.

Ritkán ötte ez Ur nála nélkül étkét,
Végső vatsorája a mint itt bizonyít,
Nem unta hallgatni tanácsos beszédét,
Oly igen szerette személyét s erkölcsét.

Festék nélkül való igaz szeretetét,
Atyafiságos és elmés nyájasságit,
Betszülötte esztét, s rendes találmányit,
Közönséges bajok tsendes orvoslását.

Mint nagy víz, csak lassan folydogált elméje,
Az ellenző partot, de megszegte véle,
Sietni tanátsal soha nem szerette,
Mit fel akart adni, előbb jól megfőzte.

Igy vész el az igaz, még sem veszi észre
Senki, ezt tanította Próféta leczkéje;
Nintsen pedig nagyobb szüksége, mint erre
A Nemzetnek, még sem tudja féltenie.

Nemes ország érzed, szükséged volt erre,
Mert rá gondaidat rakhattad mint szegre,
Minden tereh alatt ez nem szakadott le,
Nem unta meg dolgozni, nem volt kényessége.

Ő nem szégyenlette nemzete szokását,
Majmoskodva nem hagyta el Magyarorságot,
Idegen nemzetnek nem kapta fel nyomát,
Nem követte sem köntösét, sem asztalát.

Hazája ifjait tsak arra intette,
 Emlékezzenek rá régi elejekre;
 És ha mi jó dolgot feltalálnak benne,
 Ne szeressék soha a másét helyette.

Szánnya BETHLEN GERGELY Méltóságos Báttya,
 Ki bánatit véle egyaránt osztotta.
 A mi egyiknek fájt, másik is fájlalta,
 A két szívet öszve illy szép mágnes vonta.

Nem gondolta, Öttsét hogy botsássa elől,
 De így volt megírva ez rend onnan fellyől;
 Bánnya, de fejet hajt Urának a felől,
 Nem áll el a felség akarattya mellől.

Nem gyűlöltek egymást, mint némellyek szokták,
 Kik véreknél az idegent inkább kapják,
 Elárulni ingyen véteknek sem tartják,
 Mert e vér gyűlölő Kain utát nyomják.

De itt a szeretet nem hibázott soha,
 Egyik a másikat örömet hallgatta,
 Mások felett annak tanácsát fogadta
 Idegennek voxát az után próbálta.

Nézi Ötse Házát, nézvén keserűli,
 Mert előtte vannak árva szép gyermeki,
 Nints egyéb mit tenni, jut eszébe tisztí,
 Attyok akar lenni, míg Isten élteni.

Nints is ennél jobb mód Bú elfelejtésre,
 Mint hogy ember gondot viseljen tisztire,
 A helyén, hogy magát a búval epeszsze,
 Jobb annyi erővel tisztire ébreszsze.

Keresztyén embernek, keserű vagy édes
 Valami fellyül jó, az mind kellemetes,
 Jó Atya kezéből jó, azért mind kedves
 Kedvetlen dolog is jó hitnek mind rendes.

Talál ugyan okot ember a sírásra,
 De meg-annyit talál a vigasztalásra,
 Ne nézzen láb alá, szemeit szoktassa
 Oda-fel a jóknak gazdag tárházára.

Mulandók s elménknek észvesztő tanátsi
 E föld kedveskedő szép síros hanfjai,

Valaki ezeket igen ízelíti,
 Unalomban nála mind a mi mennyei.
 Méltóságos számos több attyafiai
 Szertelen fájlalják, hogy attól kell válni,
 Ki őket szerette s tudta becsülni,
 Nagy áron illy kintset készek felváltani.
 Minden szeretetre köztök tükör vala,
 Lebotsátkozott ott mind kitsinyre nagyra,
 Valamellyikének ha érkezett baja,
 Szintén úgy féltette, mint magájét maga.
 Kétséges dolgokban jelen volt tanácsa,
 Ha megbetegültek, ottan kész orvosa
 Árván maradtaknak gondviselő Attya,
 Mindenfelé köztök elérkezett gondgya.
 Esmérik károkát, s kesergik tselédi,
 Panaszszát házánál nem mondhattya senki,
 Megvölt itt mindennek rendi s betsületi,
 Fogytkozás nélkül idejében béri.
 Nem unták volt még meg Urok szolgálattyát,
 Tsak sírnak, busulnak, látták szoros házáat,
 Mellyel eltserélte fényes palotáját,
 Nintsen a ház díszí, nézik pusztá falát.
 Hozzája s felőle ilyenképpen szóla
 Isteni Decretum, mely mint egy álomba
 Megjelenék nála egy Folyó Guttába
 Fő nedvességinek megfojtó árjába.
 Hirtelen halálnak látszik e sokaknak,
 De a természetről itélni nem tudnak:
 Annál inkább bezzeg rosszszul gondolkodnak,
 Kik effélét Isten haragjának tartnak.
 E nyavalyát sok gond szokta készíteni,
 Mert a sok gond a vért sok nyállal meghűti,
 Melly agyvelőt áraszt, a honnan oda-ki
 Érzést mozgást meg fog s tagokat elejti.
 Ez inkább fatuma többire azoknak,
 Kik közjóra élnek, s elmével fáradnak,
 Kik nagy munkájokhoz fő töréssel jutnak,
 Fejek, érzi meg is, hogy főt fárasztottak.

Szavait végezvén fordula Erdélyre,
Ennek Statusira, a három Nemzetre,
Hogy égből jött, lenne emlékezetekre,
Volt Isteni íhlés, a ki megintette.

Lakosidnak, ugymond, vérrel szerzett Haza,
Mellynek híre nagyobb, mint sem a határa,
Három nemből össze ugy fonódtál vala,
Hogy a hármas kötél könnyen ne szakadna.

Tsuda, hogy még állasz, mert nints Politiád,
Hármas szövetséged magad fejtéd s bontád
És úgy miben volna erőd, megmutatád,
Hogy nyílt résen kiki könnyen jöhetne rád.

Nintsen állandóság semmi is rendedben,
Nints semmi szeretet fő-fő emberidben,
Nem lehet jó függés közép s alsó rendben,
Nem láttya Fejeit közjóra tisztiben.

Öszvegyűltök; szolgál de kiki magának,
Közönséges haszna nincs benne Hazának,
Törvényeket irtok, de mellyek használnak
Egynehánytok maga feltött szándékának.

Mínthogy rossz dolog, azon össze vesztek,
Hogy egyaránt nem jut, egymást üldözitek.
Gyűlés után Gyűlést különösen téstek,
Ott egymásra törtök, szakadoztok, vesztek.

Mint hogy a szegénység, kevesebb gond arra,
A mint az adója, úgy nő az Ur dolga;
Nem gondoljátok-e, hogy bort a hordóba
Hogy mind meg ne veszzen a sepreje tartja.

Sok Titulus tsusz bé, egyik mástól láttya,
Mint a víz kórságban telik a bőr alja
Lassan-lassan mind fogy az erő azonba,
Mert egyik a másik erejét elvonsza.

Nágy oka ennek ez, mert nintsen tudomány,
A hol pedig az nints, ott a nép tsak sákmány,
Mert nints oly cifrázott és drága alkotmány,
Ha fundamentom nincs, mellyet szél el nem hány.

Tanulj példáidon ERDÉLY s ébredgyél fel,
Hosszasz szunnyadásból szemeidet nyisd fel.

Szokott puhaságban ne menny mind egyre el,
Néked fáj, tudd meg mi jódra való s kezd el.
Tanulj jobb Nemzettől, vedd rendbe magadat,
Viseld szeretettel minden dolgaiddat,
Kösd össze, hogy el ne törjék nyilaidat,
Mellyet külön minden szegdelhet és ronthat.
A kegyesség mivel hogy mindenre hasznos,
A Tanító közted ne légyen unalmos,
Félje Istent minden, ne legyen szabados
Az elfajultt erkölcs, mely most igen számos.
Ifjaidat neveld avagy tudományba,
Vagy egyéb szabados szép kézi munkába,
Vagy mind a kettőbe; mert nem vész el haszna,
Valaki ő magát gyakorolja jóba.
Soha dolgatlanság nem ád jó tanácsot,
Tsak szóval s álommal nem tölthetni gyomrot,
Nem tud mihez nyulni, hanem tolvajságot
Választ sok, hogy egyék, vagy orczátlanságot.
Bűntől őrizd magad, kivált gyűlölségtől,
S ennek gyümölcsétől az ártatlan vértől,
Felkiált ez akarint eltitkoltt helyről;
Még most is nem szintén tiszta kezéd ettől.
Példabeszédben vagy hűségtelenségért,
Ebben ne léledzél kérlek az Istenért,
Ne fordíts el mindent egy kis kényességért,
Hogy ártatlan kösség ne ontson vért azért.
Tessék embernek a mi Istennek tetszett,
Szenvedgye békével a miről nem tehet,
Mert minden erővel egyébre nem mehet,
Hanem sikeresebb s mélyebb sárba léphet.
Ezek én szavaim, engem küldött Isten,
E boldogultt Urnak ki muló képében,
Térj meg ERDELY méltó romlásod másképpen,
A mint Isten ÁMEN, hidgyed úgy meg léssen.

HALOTTI ORATIO.

Méltóságos Tekintetes Urak, Ur Aszszonyok, nemesi vérrel s virtuosokkal fénlő Felső Rendek, kegyes étettel s tisztességes hivatalokkal az emberi társaságot teljesítő s ékesítő közép és alsó Rendek, és minden, e szomorú alkalmatosságnak rendinek s véghez vitelének szemlélésére egybe folyt kegyes hallgatók, kiket arra indított élete, életében tisztos magaviselése, jámbor kegyes természete, minden jóknak tetsző társalkodása, és sok jeles virtusi ennek, a kinek hideg tetemei előttünk sokaknak könyhullatási között e setétes gyászszal bévont koporsóban bezároltatván nyúgosznak, hogy az ő e világtól való elbutsuzásának szomorú pompáját jelen-létekkal feltisztelni méltóztatnák. Bennetek nagyobb részént e meghólttal tiszta szeretettel egybekötött szívek tisztinek megismerését és annak nem tettetésből, hanem tökéletességgel való követését, a belső indulatoknak czélgerei, és a szív hánykódásának hirdetői nyilván mutatják; ugymint kiknek orczájoknak hervattsága, szemeiknek nedvességek, és azoknak a föld felé való lefüggesztetések, a szívbéli gondolatok tengerének szélvészét és annak felháborodott habjainak nyughatatlanul való hánykódását valósággal jelentgetik. A ti szíveiteknek a vigasságnak kies kerteire nyíló ajtai bezároltatnak és a szomorúságnak kedvetlen pusztáira kibotsátó tágas kapui felnyilatkoztanak; sőt némelyitek a nálatok levő világosságnak fáklyáit, a siralomnak patakjaival tsak nem szintén előltotátok. Mert óhajtyátok azt, a kit a kedvezni nem tudó kegyetlen halál seregetek között kiragadott; száraz szemekkel nem nézhetitek a megrot-hasztó földnek gyomrába való bényelettetését annak, a kinek élete sokaknak életre való hozatátásokra volt; keservesen válhattok el attól, a kivel öszve szoktatok volt; és valóba nehezen esik töletek való végső eltávó-zása annak, a ki e hitván világnak, e nyomoruságok kietlen pusztájának siralmas utáiban volt hűséges s veletek együtt szenvedő uti-társotok. Siránkozik sűrű zokogással az árvaságnak kenyerére szorult ház tseléd, mert elhunyt szeme annak, a kire ők eddig szemeket vetették: könnyben lábbog szemek azoknak, a kiket a természet az emberi nemnek terjedésében ágazati szerint rokonsági közlebséggel e meghólttal egyesített volt; mert az ő nemzeteknek egy nemes ága leszegetett, a szomorúságnak nyilaival által-szegesztetve szívek fogott azoknak, a kiket az igaz barátság szeretőnek melege e meghólttal egybe-olvasztott volt; mert (holott az igaz szeretet több személyeket egygyé téssen) fele részek oda vagy on látták: indulattyok felbuzdul ottan-ottan hajok szálainak felborzadásával azoknak, kiknek ötet ismeretésekkbe az érzékenységek beöltottak volt; mert elméjükből ki nem eshetik annak, a kitől most megfosztattanak, mindennel magát kedveltető társalkodásának emlékezeti; mindennek továbbá ebben a gyülekezetben, ha az én szemeim előtt szívek kiterjesztve nintsen is de gondolatomnak szemeivel által-látom, lelkeknek nem kitsinné való megindulását, és sok szomorú gondolatoknak fulákjaival való sértetgetését; mert e szomorú példának előtök forgásának alkalmatosságával, a minden élőknél természetivel ellenkező halálnak követtye szavára, az ő e világnak szerelmében elszenderedett lelkek felébred az ő elméjük a

kegyetlen halálnak disztelen, sőt rettentő ábrázattját előttök képzelik, a halandóságról való elmélkedések szivekbe ötlenek, ez életnek elmulandóságáról, e világnak tsalárdságiról, annak javainak haszontalanságiról, és e világiakon kapó embereknek sok szorgalmatoskodásoknak hijjába való-ságáról gondolattyokat hántorgattyák. Mellyet óh vajha az emberek gyakran forgatnának elméjekben, bizonyára sok akadályokat a halálnak uttyáról elháríthatnának: mert tsak annak lehet boldogul avagy tsak kevesebb keserűséggel és nehézségekkel a halálnak nyugodalmas tartományába, e szüntelen való vándorlással fárasztó világnak határiból átköltözni, a ki arról való gyakor gondolkodásával magát arra készíti és annak ízít aprónként kóstolgtatván, magát ahoz szoktattya; sőt e világi életnek tetejéről a halálnak völgye felé, mint menedék lejtőn alább-alább szállogat: hogy ne kényszeríttessék reméntelen és igen véletlen e világi boldogságnak szintén tetejéről, avagy a testi bátorságnak magassan felemelkedett meredek partyaitól a halálnak feneketlen völgyébe hanyat-homlok rohanni. Nem kívánhattya az a más világnak boldogságát, a ki ennek bódogtalanságát nem isméri; a következő életnek állandóságát s tellyes valóságát nem várhattya az a ki ennek mulandóságát, hijánosságát és sok gonoszokkal tellyes voltát észre nem vészi, avagy magával el nem hiteti. Imé azért én is ez elméteket szorongató, de embernek mind e jelen való életben dolgainak okosabban való rendelkezésre, mind ez élet után következő állapottyának bódogságára nem kevésbé használó gondolatokban úti társul, sőt segédül, sőt (ha kérkedés nélkül azt mondanom lehet) vezérül adom magamat hozzátok, és e sok bajjal fárasztó, az együgyű emberi nemzetet méznek színével s édességével magához hitegető, de végtére halálos méreggel fojtogató tsalárd világnak álnok praktikáit rövid beszéddel előttetek kifedezem: hogy annak fényes dítsőségét és színes javait magatok előtt gyanósokká tévén, azoktól, mint végső bódogtalanságnak maszlagától szorgalmatos vigyázással magatokat megójjátok. Itt pediglen (hogy ezt eleinten beszédemnek kezdetiben megjelentsen) e világnak nevezetn a mellyről számlálhatatlan emberi nyelv térszen panaszolkodást, és a melyről én is mostan beszédemet intézni akarom, nem értetik a Teremtőtől a semmiből kihozott és külömb-külobb formákra osztatott s böltsen rendeltetett testeknek befoglalása. Mert a mostani vizsgálódásunkra feltétetett gonosz világ nem egyéb hanem e világiaknak gonosz életek, melly a vétkekből úgy áll mint a materialis világ az állatokból. Ugyanis itt a földnek helyette vagyon a fösvenység, mellynek erőssége, fundámentoma e világi jóknak rakása mellybe reménségének, sőt bódogságának hajlékát építi a halandó ember; a tűznek helyette vagyon ebben a világban a kívánság, a melly gerjeszti, égeti, vagy mozgásra és nyughatatlankodásra izgattya a sziveket; a víznek helyette vagyon itt az állhatatlanság; sik ugyanis és folyó e világnak beszéde, fogadását meg nem állya ígérteit meg nem tellyesíti, változik kedvében, haboz beszédében és szörnyű hánykódással s elmerítéssel veszedelmezteti azokat, a kik ő felette evezni, és így ő tőle szárazon lenni hajókázva akarnának. A levegő égnek helyette vagyon itt a világiak gondolatinak és dolgainak fontosság vagy valóság nélkül való volta, levitása, könnyűsége, bolondsága, mellyben a gondoknak

zivataros szelei, az indulatoknak sűrű fellegei, a haragnak mennydörgési, a gonosz nyelvek zörgésinek szapora jégesői és az irigységnek verhenyős szemekkel pillantó villámási uralkodnak. Továbbá a hegyeknek és magas kőszikláknak helyette vagyon itt a kevélység, mellyel az alázatosoknak, vagy alacsonb sorsuaknak, mint lapályos földeknek és völgyeknek felették e világ fiai felemelkednek; a virágoknak és egyéb világ szépségének helyette vannak itt a gyönyörködtetések, a magas fáknak helyettek, a felemelkedett s ide s tova ingadozó gondolatok, a mélységes tengernek helyette vagyon itt az ő titkos rejtekiben álnok praktikákat forraló szív, melly a nyughatatlan szorgalmatoskodásoknak habjaival szüntelenül hánytatik és állandó tsendességben nintsen. Annak helyette a fényes Napnak helyette vagyon itt az embereknek kedvek szerint folyó szerentsés állapot; a nevededést s fogyatkozást szenvedni láttató Holdnak helyette vannak itt a szüntelen való változások, mellyeknek szerzésében a Mindenhatónak szabados dispositiojából vagy engedelmeiből ugyantsak a világ fiai és a magunk veszett indulatink, mint secundaria causák forogni szoktak. Végezetre az ember életét ha megnézzük, azon kívül, hogy az ember kisded világnak neveztetik a Böltsektől, az ő életének részei ekképen egyeznek meg az esztendőnek részeivel, mellyekkel mérsékeltetnek, és a mellyekkel együtt folynak e világi dolgok: Annak gyenge és az aérnek sokféle injuriáira kitetett virágával a sirást kezdő goromba gyermekség, a Tavaszt; a hijába valóságokra hanyat-homlok rohanó indulatokkal és ártalmas kívánságokkal szintén az izzadságig melegedő ifjuság a Nyárt; a hanyatlani kezdett s öszüldögélő tunya vénség számára minden alkalmatosságokat nagy szorgalmatossággal, sokszor per fasque nefasque készítő emberkori állapot az Őszt; és végtére a természeti melegtől megfosztatott nyavalyás vénség, a mindenre alkalmatlan Telet igen szépen kiabrázolja: ez, ez ám a gonosz világ, a ki minket szüntelen való bajjal fáraszt, ki a mi tsendességünket háborgattya s életünket vadászsa, ez a jóknak rettentője, a gonoszoknak magát szerettető s édesgető anya, ez a más javainak tékozlója, a magájéinak szükön költője; ez minden gonoszságoknak kovátsa s minden jóságos tselekedeteknek hóhéra; ez az övéit hizelkedéssel s hazugságokkal táplálja, az idegeneket magához hitegeti és fűsthöz hasonló reménségekkel hizlalja, hogy, mint egyfélélt, a mézárszékre vigye; ez a holtaknak ditséreteket ellopja, és az élőknek híreket neveket életekkel együtt eltolvajolja; ez mindenektől számot véssen, ő tőle venni senki nem mér. Oh hijába-valóságoknak hijába-valósága! az hol mindenek a hijába-valóságnak szagával dohosok. Régi szokása e gonosz világnak, hogy a kiket az Elsőknek méltóságos rendi közzé ültetett vala, majd az utolsóknak alá-való seregek közzé vessen és valamennyi tisztességgel illeti őket, valamennyi ajándékival terheli, azt nem egyébert cselekszi, hanem hogy a mellyeket aprónként adott, mindazokat egyszersmind egy szempillantásban viszszaragadgya. Noha pediglen külömb-külobbféle az embereknek az ő ábrázattyok és magok viselése, de sokkal nagyobb külömbség vagyon az ő kívánságokban s indolattyokban, mind az által az ennyi seculumoknak elfolyása alatt sok experienciával megtanult és ravaszult világnak készen vagyon külön-

külön minden mestersége az embereknek minden nemeinek megfogására, mert a kevélynek és nagyra vágyónak a tisztességeket és nagy állapotokat mutogattya; a tobzódóknak a testnek kénye szerint tápláló eszközöket, a puháknak a henyélésnek, heverésnek párnáját rakja fejek alá; a fősvényeknek a gazdagságot fordította elejekbe; ezeket pedig és egyéb efféléket a végre, hogy minek-utánna, mint a halakat, őket megmaszlagosította, a vétkeknek hálójában őket könnyen megfogja. Mind ezeknek szomorú igen az ő kimenetelek, holott e világnak minden édességi megszoktak keseredni és az örömöknek végén siralom szokott lenni. Innét mondgya egy Tudós, hogy minél barátságosabbnak mutattya magát e világ, annál ártalmasabb és veszedelmesebb az és sokan annak ártalma miá megromolnak. Nintsen bizonyára soha ártalmasabb s veszedelmesebb ellenség, mint a ki ellenséges indulattyát szorgalmason eltitkolván, magát az embernek baráttjának tettet. Mellyre nézve Antigonus Ásiának Királya mindennapon könyörög vala az ő Isteninek, hogy az ő barátitól óltalmazná meg őtet. Ugyan-is az ember, az ő nyilvánosságos és tudva tartott ellenségétől magát megójjá és óltalmazni igyekezi, de a szívvel ellenség, szájjal jóakaró, a kinek nyelve édes mézzel folyó azonban az ő szíve nem egyéb, hanem mérges nyilaknak tegze, azt az ember az ő baráttjai közé számlálván, még az ő szívének rejtekibe is béviszi, az ő titkainak, mint elrejtett kintseinek megtekintésére; és így, attól tartani nem tudván, sőt magában bátorságos lévén, az által ejtetik legnagyobb romlásba. Ezt tselekeszi e gonosz világ a bódogtalan emberi nemzettel, hogy sok hizelkedésével, tsalárd hitegetésével magát azoknak kedvekbe beszínelvén, elődeden magát nékiek nem tsak baráttynak, hanem ugyan édes annyoknak lenni tettet; azonban minekutána magához foglalta, majdan őket halálos gyűlölséggel, étető méreggel, alattomban, vagy nyilván, halálra üldöző gonosz mostohának, sőt lelkeknek és testeknek kegyetlen hóhérának lenni tselekedetivel megbizonyította. Ekképen nem külömb indulattal vagyon hozzánk, mint a madarász a levegő égnek állatihoz, az együgyű madárkákhoz, a ki azoknak szavokhoz alkalmaztatott sípnak süvöltésével azokat egybe gyűjti, hogy avagy megvetett hálójával meglepje, avagy enyves lépes veszszeivel megnyügöztesse. De mit mondok? Annál is ravaszabbul s egyszersmind gonoszabbul bánik velünk ez az embereknek álnok madarásza e tsalárd világ. Ugyan-is nem elég neki, hogy minket hálójába kerít álnok mesterségivel, hanem egyszersmind úgy elfoglalja és mintegy elaluttya eszünket, érzékenységinket és ítéletünket, hogy a mi ő általa való megtsalattatásunkat és megfogattatásunkat meg ne ismérjük, észre ne vegyük. Innét vagyon már, hogy midőn magunkat szabadon lenni álíttjuk, akkor alattomban való őrizet alatt tartatunk; mikor magunkat egészségeseknek gondoljuk, akkor minden meggyógyulásnak reménsége kívül való nyavalyában vagyunk; midőn magunkat bővölködni ítéljük, akkor minden szükséges jók nélkül szűkölködünk; midőn dolgainkat okosan rendelni, viselni és állapotunkat jó karban lenni gondoljuk, akkor, mint minden okosság nélkül valók, a bódogtalanságnak rabotás házába bérekesztünk; midőn sok esztendőig magunk kíváncsok gyönyörködtetésével egybe-köttetett tsendes életet ígérünk magunknak, akkor az irgalmatlan

halál alattomban lest hány a mi életünknek; midőn a mi értékünket, javainkat szaporítani láttatunk magunknak, akkor a mi javainkban, sőt lelkünk ismeretiben is megbetsúlhetetlen kárvallással hajótörést szenvedünk: Summa szerint, a mely uttal a mi tisztességünknek, betsületünknek és életünknek megmarandóságát keressük, azzal mind tisztességünket, hírünket, nevünket, mind életünket minden vissza nyelésnek reménsége nélkül elvesztjük. Oh tisztátalan világ! melly kitsiny idő alatt minket mind befogadsz, mind kivetsz! miképen minket mind magadhoz vonsz, mind tőled eltaszítasz; megörvendezesz és megszorítasz; hozzád édesgetsz és megsanyargatsz; felemelsz és ismét földhöz versz. És végezetre annyira eszünket vesztet a te hozzád való szoktatásnak bolond hagymázával, hogy lenálad nélkül teveled legyünk, és midőn a mi falainkon belől vagy on a topó, annak nyomozására házunkból ki megyünk. De ámbátor némellyek arra melessünk is, hogy az utánunk tolvaj módra leselkedő világnak nekünk vetett töreit észre vegyük; de ez a legnyomorultabb és szánakozásra méltó dolog, hogy azokat semmiképen el-nem kerülhetjük. A vizekben szabadon uszkáldogáló halatskák, hogy ha észre vészik (hogy így szólják) a nékiek béeresztetett étel között elrejtetett hegyes horgot, avagy elejekbe kiterjesztett hálót; az életető égbé szárnyakon levegdegelő repeső madárkákat, hogyha az érzékenységek megintik az ő megfogattatásokra vettetett töröktől; az erdőknek, kietlen helyeknek, barlangoknak lakosi, a vadállatok, hogyha az ő utánok nyomozó vadász ebeknek tsiholásokat meghallándják, noha mindezek oktalan állatok, mind az által magokról gondot viselnek és a jelen való veszedelemből magokat kiragadgyák: és így egyéb állatoknak is, majd mindeneknek, okos lélek nélkül adott a természet olyan tehetséget, és óltott is beléjük olyan hajlandóságot, mellyel a gonoszt elkerüljék és életeket óltalmazzák azok ellen, mellyeket ártalmasoknak lenni az érzékenységek mutatnak. De az emberi nemzetiségnek az okos lélekkel, és nagy dolgokra kiterjedő bölcsességgel is nem adott arra elég okosságot és tehetséget, hogy e világ tsalárdsága ellen magát megóhassa. A mi ez életben sok dolgokban előforduló egyéb akadályokat illeti, azok felől ugyan nem panaszkodhatunk a Természetre; mert mindazok ellen mutatott minékünk valami orvosságot. Ugyan is ha a Napnak hévségétől süttetünk, árnyék alá megyünk; ha ellenben a hidegnek miatta meglassul a vérnek folyása testeinkben, a tűzhöz közelítünk, vagy tömött köntösökkel testünket fedezgettyük, hogy a testből kiszármazó meleget vissza verjék és hogy el ne oszoljon, tartóztassák; ha gyalog általjuk, lovokon, vagy szekereken vontatjuk magunkat; ha tengereken vagy egyéb mély vizeken által-menni akarunk, hajókba ülünk, ha esőkkel, záporokkal háborgattatunk, hajlékot, házakat építünk, s barátinknak szolgálattyokkal élünk, vagy egyéb erősségekkel magunkat óltalmazzuk és így egyéb akadályos dolgok ellen is találtatott a Természet az emberi elmével olyan mesterségeket, mellyekkel azok ellen a magok alkalmatosságára vigyáznának s élnének; de erre mégis nem terjedett a Természetnek anyai indulattya, hogy e világnak gonoszsági, tsalárdsági ellen is nyujtana mi nekünk orvosságot. Mert ha mind renddel kérdezednének is a világ udvarában felneveltettektől, avagy annak zászlója alatt

a hijába-valóságnak földgye mellett vitézkedőktől, ha tellyességgel résztleneké a világ komor döflösségének zivatarában, avagy találtak-e hathatós orvosságot, annak sok gondokkal fonnyasztó mérgének ellene és álnok praktikáinak megjádásodtatására; e földnek minden szegelete nem ad egyet elő, a ki ezzel kérkedhessék. Mert ha a dolgot ugyan voltaképen megvizsgáljuk, ha mi orvosságok itt lehetnének, sokkal bajosabbak azok, mint magok a gonoszok, mellyekkel e világ illet bennünket: mint a testi nyavalyáknak gyógyítására adatott olyanorvosságok mellyek nagyobb szenvedést indítanak emberben, mint magok a nyavalyák. Mellyhez képest sokan a betegek közül, a kiknek szintén elnehezedett és meg-rögzött nyavalyájok nintsen; inkább akarják azt szenvedni, hogy sem afféle nehéz orvosságokkal magokat kinezni. Úgy e világ bajait majd jobb embernek szenvedni, hogy sem azokat, kivált a magától tanátsoltatott orvosságokkal magáról elhárítani igyekezni. Majd ha azt javalja, hogy egy ellenünk jött boszszuságot megboszszzuljunk, azt cselekszi ő, hogy annak megboszszzulásában más tíz annyi boszszut és gonoszokat vakarjunk fejünkre ha egy valamely gondból akarjuk magunkat kioldozni azt tselekszi e világ, hogy mások véghetetlenek nevedegyenek helyette és minket szorossabban megkötelezzenek: ha a szorult állapotnak, szegénységnek nyűgét akarjuk lábainkról levetni, azzal azt cselekeszzük e világnak hozzánk való idegensége miá, reánk való irigysége miá, hogy a gazdagságnak keresetiben, ezer annyi akadályok, fárasztó munkák, életünk s betségletünk szerentséltetése igyekezetinkben, feltött szándékinkban való gyakor megsalattatás miatt elméinkben buslakodtató gondok és egyéb, minden nyugodalomtól, gyönyörűségtől megfosztó s ellenben nagy bódogtalanságot magokkal hordozó bajok forduljanak nyakunkba: ha alaton állapotunkból való felemelkedésünkben fáradozunk, e világ ellenben azt tselekszi, hogy felemelkedett állásunkból annál nagyobb alatonságra letaszittassunk. Sysiphus felől írják az ő elméjeket a költeményekben gyakorló s gyönyörködttető Poéták, hogy illetén bűntetése vagyon a Pokolbéli tartományban, hogy egy igen nagy gömbölyeg követ szüntelenül néki egy nagy hegyre felfelé hömpölygetni kell: úgy hogy, mihelyt azt a hegynek tetejére nagy epeséggel felhengerheti, onnat az ismét legördül a völgybe, mellynek ujjolag utánna kell menni és ez ő neki szüntelen való baja. Bizonyára Sysiphus kövei előttünk e világban való sok bajok és terhes gondok, mellyeket midőn a mi munkás és fárad-ságos életünknek hágóján előlünk el akarunk hömpölygetni és a nyug-vásnak helyére a tetőre feljutni, ottan azon, vagy más gondok onnét minket levonnak, elébbenni bajoskodásunknak, fáradságunknak és a miatt való elhagyadásunknak nevededésünknek való viselésére. Fordítsad rá bár elmédet ember, és próbáld meg magadon, ha nem úgy van-e a dolog, e világi életnek akár melly nemében foglaljad magadat és e világi hivataloknak, állapotoknak akár mely gradusán helyheztetett, légy, valld meg. ha nem vitt-e egynehányszor vizre e tsalárd világ, és az ő ígéretein fundáltatott reménységed sokszor füstbe nem ment-e? Oh melly sokat tézsen fel az ember szándékában e világnak biztatására, a mellyben szörnyű szégyen vallással és keserűséggel, keserű bánattal megsalattatik. A kal-

márkodással kereskedést űző ember sokszor eleinten még otthon felvetegeti, s elméjében számba vészi, mennyi haszna fordulhat ő neki felveendő uttyában, sőt néha talám, mintha már kezében vólna, úgy tarttya a nyereséget azonban hirtelen, siralmas kárával, magának szörnyű bánattyával, és sokszor megépülhetetlen romlásával, a szerentsétlenségnek szorosaiban eseti történik. A maga javait, jószágit, kintseit szaporítani igyekező ember feltészi néha magában, hogy ha még erre vagy amarra szert tehet, ha még ennyit vagy amannyit gyűjthet, tehát azzal osztán megelégszik s megnyugszik, magát többnek gyűjtésével nem fárasztja s nem emészt; hanem a keresett jókkal minden gond nélkül élni fog gyönyörűséges ísندességgel és nyugodalommal. Azonban nem vészi eszébe, hogy az ő gyűjteményinek szaporodásával szaporodik a gond, nevededik a bú, újjul, éled és gerjed a kívánság, a telhetetlenség és így a várt nyugadalomnak helyette az alunni nem hagyó törődéseknek és nyughatatlan szorgalmatosságoknak sokkal erősebb, erőszakosabb zivatari zudulnak meg az ő elméjében. A ki házat épít, feltészi magában, hogy ő abban nyugodalmas éleitet éljen; a ki szőlőket plántál, gyümölcs fákat ültet és egyéb e világi életnek hasznára s ékítésére való alkalmatosságokat elkövet, azt tész fel végül, hogy ő sok fáradsági után azoknak hasznaival s gyönyörűségeivel ő magát táplálja, de jaj! mely sokszor ellenkező kimeneteli vagy az ő dolgának; mert gyakorta azokból kiűzi őtet a fegyver, kiűzi gyakran a tűz, kiűzi gyakran, a váratlan vendég, a kegyetlen halál és így ő azoktól, azok is tőle elmaradnak.

Így folydogál el ez hijába-valóságoknak hijábavalóságával tellyes élete a halandó embernek, és így játszik ő vele, mint szerentse laptával e gonosz és tsalárd világ, szines ígéretekkel magához édesgetvén, hazugsággal táplálván; azonban minden mesterségeivel azon vagy, hogy avagy a sok gonoszoknak meglábolthatatlan örvényébe borítsa, avagy, ha azt nem viheti véghez, az ő ártalmának utolsó dandárával, a váratlan halállal, annak szolgálva, a halált hozó nyavalyákkal együtt ugyan tsak meglepi. Elég példa erre stb.

Közlí: DR. DÉZSI LAJOS.

RÉVAI MIKLÓS LEVELEI PAINTNER MIHÁLYHOZ.

Guzmics Izidor a »Tudományos Gyűjtemény« 1830. évi II. kötetében megemlékezik Révai azon 89. leveléről, melyek Paintner Mihály prépost és győri főigazgató kézírataival a magyar benczések központi nagy könyvtárába Pannonhalmára kerültek. Egynehányat Guzmics kivonatolva közölt és Révai jellemzésére idézett is. Utóbb Méry Etel győri benczés tanár a m. tud. akademia számára az egész kis gyűjteményt lemásolta. És ezen másolatot használta részben Csaplár Benedek, Révai Miklós Élete című, eddig befejezetlen művében.

Legnagyobb része Révai ezen eredeti leveleinek azomban még nincsen közzétéve és azért jónak látom Révai egyéniségével foglalkozók számára